

HUKUKA GÜVENEİLİR MİYİZ? EKOLOJİK DİSTOPYALAR VE GERÇEK FELAKETLER

*Evrin Durmaz Aksu**

Özet: Ekodistopya, ekosistemlerin çöktüğü ve doğal varlıkların yok olduğu bir dünyayı anlatan edebi türdür. Ekodistopya metinleri olan *Yol*, *Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi* ve *Tufan Zamanı* romanları iklim krizi, canlıların neslinin tükenmesi ve genetiği değiştirilmiş organizmalara ilişkin ekolojik sorunları ve bunların sonuçlarını işlemektedir. Romanlarda anlatılan ekolojik felaketler mevcut ekolojik sorunların artmış ve küreselleşmiş hallerine benzemektedir. Son yıllarda ekolojik krizlerin artması distopyaları olası hale getirmektedir. Yeryüzündeki yaşamı ortadan kaldırabilecek tehditler hukuki düzenlemeler tarafından engellenememektedir. Hukukta çevreyi korumaya yönelik çeşitli düzenlemeler vardır; ama bunların etkileri sınırlıdır. Hukukun bazı yapısal özellikleri nedeniyle ekolojik sorunlara çözüm getiremediği aksine bu sorunların ortaya çıkışına sebep olduğu tartışılmaktadır. Bu makalede ekodistopya romanları, bunlarda bahsedilen ekolojik sorunlar ve ilgili hukuki düzenlemeler bu tartışmalarla birlikte değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekodistopya, iklim krizi, türlerin tükenmesi, GDO, çevre hukuku

CAN WE RELY ON LAW? ECOLOGICAL DYSTOPIAS AND REAL DISASTERS

Abstract: Eco-dystopia is a literary genre describing a world in which ecosystems collapse, and natural beings disappear. The eco-dystopia texts, *The Road*, *Do Androids Dream of Electric Sheep* and *The Year of the Flood*, describe ecological problems and their consequences related to the climate crisis, extinction of species and genetically modified organisms. The novels describe the ecological catastrophes that are the increased and globalized versions of the ecological problems in the real world. Recent increasing ecological crises make these dystopias possible. Legal regulations cannot prevent the immediate threats that can extinguish life on earth. There are various legal regulations to protect the environment, but their effects are limited. It is argued that due to the law's structural features it cannot be a solution for ecological problems. On the contrary, the law causes the emergence of these problems. In this article the eco-dystopian novels, the current ecological problems described in them, and related legal regulations are evaluated with these discussions.

Keywords: Eco-dystopia, climate crisis, extinction of species, GMO, environmental law

* Araştırma Görevlisi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, evrmdrmz@gmail.com

Giriş

Bu çalışma, 24-25 Kasım 2018'de Eskişehir Okulu tarafından gerçekleştirilen "Hukuk ve Distopya" başlıklı sempozyumda sunulmuş bir tebliğdir. Çalışmada incelenen, distopya romanlarından örnekler, ekolojik sorunların bu distopyalarda anlatılanlara yakınlığı ve hukukun bunları değiştirmek için bir potansiyelinin bulunup bulunmadığıdır. Ekolojik distopyalar (bu çalışmada ekodistopya olarak anılacaktır) distopya türü içinde özel bir yer tutmakta, insan merkeziliğin ve ekosistemlerin tahribatının sonuçlarını anlatmaktadır. Ekodistopyalar insan ve sermaye merkezci uygarlığa yöneltilmiş ve insanlığın kendi sonunu nasıl hazırlayabileceğini anlatan uyarılardır.

Çalışmada üç ekodistopya romanı incelenmiştir. Bunlar Cormac McCarthy'nin *Yol*, Philip K. Dick'in *Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi*, Margaret Atwood'un *Tufan Zamanı* romanlarıdır. Bu romanlarda tasvir edilenler, gerçek hayattaki ekolojik felaketlere oldukça benzemektedir. Hatta mevcut ekolojik sorunlar bazı açılardan edebi metinlerde bahsedilenlerin çok ötesindedir. Ekolojik yıkımların canlı yaşamını ortadan kaldırma potansiyeli bulunmakta; bunların engellenmesine ilişkin hukuki düzenleme ve mekanizmalar yetersiz olmaktadır. Romanlarda anlatılan iklim krizi, canlıların soyunun tükenmesi, genetiği değiştirilmiş organizma konularına, ilgili hukuki düzenlemelere ve hukukun söz konusu ekolojik sorunlarla ilgili genel bir eleştirisine bu çalışmada yer verilecektir.

Ekolojik Yıkımın Anlatısı Olarak Ekodistopya

Doğa tarihi makaleleri, gezi yazıları, kırsal yaşamı anlatan yazılar, doğa incelemeleri gibi eserlerin hepsi doğayı konu edinen metinlerdir (Toska, 2017, s. 56). Ekodistopya ise doğa metinleri içinde kurgusal alana aittir. Gerçeklikten yola çıkabilir; ancak bu gerçekliği edebi bir biçime büründürür ve okuyucularda istediği etkiyi uyandırmak için hayal gücüne başvurur. Ekodistopya, ekolojik bir perspektiften mevcut dünyaya yöneltilmiş bir eleştiri olarak, doğal hayatın yok olduğu veya yok olmanın kıyasına geldiği yahut doğanın korkutucu dönüşümlere uğradığı, insanlığın bundan dolayı sıkıntı çektiği dünyaları anlatan alternatif bir doğa edebiyatıdır.

Ekodistopyanın, pastoral edebiyatın devamı olduğu söylenebilir. Doğa ve uygarlık arasındaki karşıtlıklar, Sanayi Devrimi sonrası ekolojik krizler ortaya çıkmadan da kendisini hissettirmiştir. Pastoral edebiyatın ilk örneklerinden olan ve İskenderiyeli şair Theokritos tarafından yazılan *İdil* şiiri Helenistik dönemdeki şehirleşmeye tepki olarak kıra kaçışı anlatmaktadır. Pastoral edebiyat doğaya ilişkin özlemi ve ideal bir

doğa fikrini vurgular: uygarlık içinde bulunamayan değerler, kaybedilmiş özgürlükler doğadadır (Garrard, 2017, s. 61). Ekodistopyada ise karşıtlık çok daha güçlüdür. Doğal olan hemen hemen kaybedilmiştir, uygarlığın gidişatına göre insanlığı hangi şekilde mahvolacağı anlatılmaktadır.

Ekodistopya ekoeleştirici olarak da değerlendirilebilir. Ekoeleştirici ve ekokurgu doğayı merkezine alan edebi ve kültürel çalışmalardır. 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında ABD'de doğmuştur (Estes, 2013, s. 29-30). Ekoeleştiricinin amacı doğayı tehdit eden sorunları edebiyat içinde tespit etmek ve bunların çözümüne yardımcı olmaktır. Zira ekolojik sorunların bilimsel olarak ele alınmaları yetmemekte, kültürel olarak da değerlendirilmeleri gerekmektedir (Garrard, 2017, ss. 28-32). Çünkü doğa hem başlı başına bir gerçekliktir hem de insan tarafından dönüşüme uğratılmaktadır. İnsan, doğa ile olan ilişkisinde doğayı kültürel olarak inşa etmekte (Garrard, 2017, s. 24) ve kendisi de doğa tarafından sürekli şekillendirilmektedir. Ekoeleştiride insanın diğer doğal varlıklarla ilişkisi, insan kavramına eleştirel bir bakışla ele alınmaktadır (Garrard, 2017, s. 17).

Ekodistopya bir yanı sıra "kıyamet" edebiyatıdır; dünyanın yok oluşuna ilişkin çeşitli senaryoları içermektedir. "Dünyanın sonu" fikri her zaman ilgi çekici olmuştur. Eski çağlara ait mitler sellerle, dondurucu soğuklarla, dünyanın denize gömülmesi ve yangınlarla, kuraklık ve veba ile yok olmanın kıyasına gelen insanlığın bedel ödemesini ve böylece dünyanın yeniden yaşanabilecek bir yer haline gelmesini anlatmaktadır (Silverberg, 2010, s.2). Eski metinlerdeki kıyamet, kurallara karşı gelmenin sonucu olarak Tanrının öfkesinin bir tezahürüdür. 19. yüzyıldan itibaren ise "seküler kıyamet" fikri doğmuştur (Garrard, 2017, s. 134). Sanayileşmenin hız kazandığı bu dönemde korku verici olan bilim ve teknikteki gelişmelerdir. Endüstri ve uygarlık temaları bu kıyamet düşüncesinin temel öğeleridir.

Ekodistopyaların gündeme gelmelerinde Sanayi Devrimi kadar Soğuk Savaş gibi dönemler önemlidir (Toska, 2017, s. 107). Ayrıca 1960'larda ve 1970'lerdeki çevre felaketleri ekodistopya metinlerinin yazılmasında etkili olmuştur. Ekodistopyaların temelindeki "çevreci kıyamet" fikri ekolojik mücadelede önemli bir yer tutmaktadır. İnsanların duygularına seslenmekte ve ekolojik sorunların önemini vurgulayarak kitleleri harekete geçirmeyi istemektedir (Garrard, 2017, s. 154).¹ Öte yandan zaman zaman küçük sorunları da felaket işareti olarak yorumlayan çevreci kıyametçilik, bu sorunların tek tek ele alınıp çözülmesine engel olabileceği nedeniyle

¹ İngiltere'de ortaya çıkan *Extinction Rebellion* hareketinin manifestosu ve zamanımızın azaldığına işaret eden kum saati şeklindeki logosu buna örnektir.

eleştirilmektedir. Çünkü insanın dünyanın geleceği için sorumluluk alması, ancak dünyanın bir geleceği olduğunu düşünmesi ile mümkündür (Garrard, 2017, ss. 156-157). Yine de modern çağda kıyamet ve dünyanın sonu fikri hala rağbet görmektedir. Bunda insanlığın “günahlarının” bedelinin ödetileceğine ilişkin bir güvence sunmaları etkilidir, böylece yeni ve güzel bir çağ başlayabilecektir (Silverberg, 2010, s.4). Bu açıdan distopya, adaletsiz bir dünyada adalet arayışıdır. Ekodistopya da hem bugüne bir eleştiri ve sorumlulukları hatırlatma hem de sorumlulara yönelik harekete geçme çağrısıdır.

Ekodistopya türünde kabul edilebilecek birçok roman bulunmaktadır. Bir yandan ekolojik sorunların ve bunlara ilişkin farkındalığın artmasının, diğer yandan distopyalara olan ilginin etkisiyle ekodistopya türünde yeni eserler verilmektedir. Çalışmada belli ekolojik felaket olasılıklarına odaklanan üç distopya romanına yer verilmiştir. Değinilen ekolojik sorunlarla ilgili başka romanlar da olmasına rağmen, bu metinler sorunların ağırlığını okuyucuya hissettiren bir etkileyciliğe sahip olduğu düşünüldükleri için tercih edilmiştir. İncelenen üç romanla bağlantılı ekolojik sorunlar iklim krizi, canlı türlerinin neslinin tükenmesi ve genetiği değiştirilmiş organizmalardır. Bu üç tema ile hukukun doğayı etkili bir şekilde koruyamıyor olması üzerinde durulmuştur. Hukukun engelleyemediği ve hatta gerçekleşmesine araç olabildiği bu ekolojik sorunlara yer veren romanlar aşağıda ele alınmıştır.

Yanmış Bir Dünyanın Kalıntılarında Yolculuk: Yol ve İklim Krizi

Cormac McCarthy'nin Pulitzer ödüllü, sinemaya da uyarlanan *Yol* romanı, kasvetli ve “gerçekçi” bir anlatıma sahip. Roman bir baba ve küçük yaştaki oğlunun yolculukları üzerine kurulu. *Yol*'da büyük bir yangın sonucunda bütün ekosistemler ve toplumsal olana ait her şey yok olmuştur.² Yangından kurtulan az sayıda insan hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Bu yangından yıllar sonra baba ve oğul, bir kış daha hayatta kalamayacakları kuzeyden, daha yaşanılabilir olduğunu umut ettikleri güneye doğru yola çıkarlar.

Yol'daki çevre tasvirleri çok güçlüdür. Gri ve siyahtan başka renk ve hareket bulunmamaktadır. (McCarthy, 2006, s. 3). Her yer toz ve küle kaplıdır (McCarthy, 2006, s. 4-5). Yol boyunca uzanan ağaçlar sadece dalsız ve yanık gövdelerdir. (McCarthy, 2006, s. 35). Yerleşim yerlerinde parçalanmış işe yaramaz yığınlar kalmıştır (McCarthy, 2006, s. 6). Bitkiler gibi hayvanlar da yok olmuştur (McCarthy,

² Dünyanın bu şekilde yangınla yok olmasına ilişkin Aztek ve Maya mitleri bulunmaktadır. (Silverberg, 2010, ss. 2-3)

2006, s. 26). Canlılığını yitirmiş bu ortamda en önemli sorun yiyecek bulmaktır (McCarthy, 2006, s. 16). Çok zor bulunan temiz su “en güzel şey” olarak tanımlanır (McCarthy, 2006, s. 129-130).³

Romanda devletlerin yok olduğundan bahsedilmektedir (McCarthy, 2006, s. 43). Devletin zorlayıcı gücü ortadan kalkınca, anlatılan koşullarda toplum da ortadan kalkmıştır. İnsanlar iyiler ve kötüler olarak ayrılmıştır. İyilik, insan yememek, kimsenin yiyeceğini çalmamak ve zorunda kalmadıkça öldürmemekten ibarettir. İyi insanlar intihar eder, öldürülür, kaçırılır ve saklanır (McCarthy, 2006, s. 89). Mevcut durumu değiştirmek için ihtiyaç duyulan dayanışma insanın doğal yaşam alanının ortadan kalkmasıyla son bulmuştur. Böylece ortalık “kötülere” kalmıştır (McCarthy, 2006, s. 116).

Bugün kent yaşamının olmazsa olmazları kabul edilen her şey *Yol*'un ekosistemleri yok olmuş dünyasında birer çöpe dönmüştür (McCarthy, 2006, s. 138). Ekolojik yıkım durumunda, “telefon, bilgisayar, araba ve plastik uygarlığından” geriye birkaç yıl içinde işe yarar bir şey kalmamaktadır. Para, değerli madenler, lüks evler; bir tane elma bulabilmenin, temiz su içebilmenin yanında hiçbir şey ifade etmemektedir. Temiz hava, su, gıda yoksa hiçbiri akla bile gelmemektedir. Kitaplar ateş yakmak için kullanılmakta, eski dünyanın hikayeleri insanların yenmemek için kaçtığı bir ortamda öğretici bir değer taşımamaktadır. Böyle bir ekolojik felaket durumunda yüzlerce yıllık toplumsal birikim hiçe dönüşmektedir. Çünkü insanlar aslında, toplumsal koşullardan önce doğal koşullara bağımlı varlıklardır. Yiyecek bulamadıklarında veya hava çok soğuduğunda yahut kendilerinden daha güçlü bir canlıyla karşılaştıklarında ölebilirler. Bir insanı insan yapan her şey, kırılğan ekosistemlerin devam etmesine bağlıdır.

Yol, insanlığın başına gelmesi çok olanaksız bir felaketi anlatmamaktadır. İnsanların yangından kaçamayıp ölmesi (McCarthy, 2006, s. 203) Yunanistan'daki yangında⁴ veya California yangınında⁵ yaşananlara benzemektedir. Ayrıca dünyanın sonunu

³ Yaşadığımız dünyada su, kendisine rahatça ulaşabilenler için üzerine çok da düşünülen bir şey değildir. Oysa temiz suya erişimi olmayan milyonlarca insan vardır. United Nations Department of Economic and Social Affairs, (2014), *Water Scarcity*, erişim: 01.08.2019, <https://www.un.org/waterforlifedecade/scarcity.shtml>. Bir yandan da su kaynakları birer birer şirketlerin denetimine verilmektedir. *Yol* okuyucuya bunu hatırlatır.

⁴ Birgün, (2018). *Yunanistan'daki Yangında En Az 76 Kişi Yaşamını Yitirdi*, erişim: 10.10.2018, <https://www.birgun.net/haber-detay/yunanistan-daki-yanginda-en-az-76-kisi-yasamini-yitirdi-224488.html>.

⁵ Hesel, P. – Patterson, S., (2018). *Death Toll in Northern California Fire Rises to 83 as Searchers Push Through Rain*, erişim: 01.12.2018,

getiren felaketler olmadan da *Yol*'da tasvir edildiği gibi yaşayan, yemek bulunca yiyen, sürekli bir yerden bir yere giden, sadece hayatta kalmaya çalışanlar vardır.⁶ *Yol*'daki tamamen karanlık ve yanmış dünya küresel iklim değişikliği sonucunda gerçek olabilir. Son yıllarda büyük yangınlar, seller ve olağan dışı iklim olayları yaşanmaktadır, bazı bölgeler şimdiden ciddi tehdit altındadır. Sular altında kalan bölgelerden göç edenler iklim mültecilerine dönüşmektedir. Çiftçiler kuraklıklar ve aşırı yağışlar nedeniyle ürünlerini yitirmektedir. Bunlar dünyanın her yerinde, her an yaşanabilmektedir.⁷ Diğer canlılar da iklim krizinden zarar görmektedir. Doğal yaşam alanları yok olmakta⁸, bazı türlerin soyu tükenmektedir.

İklim değişikliğinden etkilenenler kamu otoritelerine ve şirketlere karşı hukuki yollara başvurabilirler (Brunnée vd., 2012, ss.31-33). Anayasalarda⁹ bulunan sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşama hakkına, insan hakları belgelerinde düzenlenmiş yaşam hakkı, kültürel ve sosyal haklar, yerli halkların hakları gibi haklara, uluslararası sözleşmelere¹⁰ dayanabilirler (Brunnée, vd. ss. 37-40). Devletleri bağlayan iklim

<https://www.nbcnews.com/news/us-news/death-toll-northern-california-fire-rises-83-number-missing-drops-n939196>.

⁶ Evsizler, mülteciler ve sokak hayvanlarının durumu böyledir.

⁷ Yeşil Gazete, (2018). *İtalya'da Dolu Fırtınası Zeytinleri Yok Etti*, erişim: 27.10.2018,

https://yesilgazete.org/blog/2018/10/23/italyada-iklim-degisikligi-asiri-yagislara-ve-doluya-yol-acti-ciftciler-birligi-bu-bir-felaket-dedi/?fbclid=IwAR2VipjCtEqKKQbdqNbpJcHSNuz7jGmfXFORISzTy2Nra3nHp9_7bc_yVC4.

⁸ Damcı, M. (2018). *Hatay'da Dolu Narenciyenin %60'ını Vurdu*, erişim: 27.10.2018.

<https://yesilgazete.org/blog/2018/10/26/hatayin-erzin-ilcesinde-iklim-felaketi-gorulmemis-siddette-dolu-hasat-bekleyen-narenciyenin-yarisini>

[vurdu/?fbclid=IwAR3WzU2E_Zrak0VMVUSeiNtQp314N1wsDCr3VmvPdCSImMEj2oQ9HNyOfs](https://www.iklimhaber.org/iklim-krizi-walaka-kasirgasi-ada-yuttu).

⁹ İklim Haber, (2018). *Walaka Kasırgası Ada Yuttu*, erişim: 27.10.2018,

<https://www.iklimhaber.org/iklim-krizi-walaka-kasirgasi-ada-yuttu/?fbclid=IwAR3SWqInIfK2HhTWR2z7zlxpahqYThgNehSHp52MfZ7FuwdyY5D5UQdtbE>.

¹⁰ Bazı Anayasalarda doğrudan iklimle ilgili düzenlemeler de mevcuttur. 2014 Tunus Anayasası'na göre devlet sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının yanı sıra iklimin korunmasına katılma hakkını da güvenceye almaktadır ("Tunisia's Constitution of 2014", Article 45, s.9.). Yine 2016 tarihli Zambia Anayasası'nda devletin iklim değişikliği ile ilgili mekanizmaları kuracağı ve işleteceği düzenlenmiştir ("Constitution of Zambia", Article 257, s. 102).

¹¹ Örneğin 2005 tarihli Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı v. Yunanistan davası Avrupa Sosyal Haklar Komitesi tarafından değerlendirilmiştir Vakıf, Yunanistan hükümetini çok sayıda linyit kömürü madeni ve termik santraller açmak suretiyle Avrupa Sosyal Şartı'nın 11. Maddesinde düzenlenen sağlıklı çevrede yaşama hakkını ihlal ettiğini iddia etmiştir Komite

yükümlülüklerinden en önemlisi Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesidir.¹¹ 1992 tarihli Çerçeve Sözleşme’de iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının insan faaliyetleri nedeniyle arttığı kabul edilmiş ve bunda da büyük pay gelişmiş ülkelere verilmiştir. Düzenlemenin amacı, sera gazı birikimlerini belli bir düzeyde durdurmayı başarmaktır. (“United Nations Framework Convention on Climate Change”, 1992).¹²

İklim değişikliğinin etkileri güçlendikçe ve çeşitlendikçe, bu konuda hukuki düzenleme yapma ihtiyacı da artmaktadır. Bu konudaki önemli uluslararası düzenlemeler genel olarak sera etkisi yaratan gazların salımlarının azaltılmasını hedeflemektedir. Ancak kesintiler yıllar sonraya ötelenmiştir, kesinti oranları düşüktür, bu arada gazlar daha da birikecektir. En iyi olasılıkla bunlar sadece sera gazı etkisinin büyümesini yavaşlatacaktır (Latin, s. 9-10). Bu yavaşlama ise iklim değişikliğini engellemek için yeterli değildir (Latin, s. 40). Artık “küçük adımlar atmanın”, “az da olsa kesinti yapmanın” zamanı değildir, küresel ölçekte gerçekten etki yaratacak radikal değişikliklere gidilmesi şarttır (Latin, s. 45). Bugün davalarla, devletleri anlaşmalara ikna etmekle uğraşılırken atmosferde büyük miktarda sera gazı birikmeye devam etmektedir. Ayrıca bu düzenlemelerde öngörülen standartlar, yerellerdeki ekosistemlerin ihtiyaçlarını gözetmemektedir (Çoban, 2018, s. 46). Aykut Çoban’ın ifadesiyle “Genel olarak bu mekanizmalar, salımların azaltılmasında çok az etkiye sahip olabilirler çünkü büyümenin hala fosil yakıtlara bağlı olduğu gerçeğini değiştirmezler; bunun yerine, bir ülkenin kirletmeye devam edebilmesi için görece daha az kirleten başka bir ülkenin kotasını kullanmasına yol açarlar” (Çoban, 2018, ss. 40-41).

İnsanın doğanın bir parçası olduğunu en kolay anlayabileceği durumlardan biri iklim krizidir. Ancak toplumsal hayatın doğal hayattan ayrı olduğu bilinci öyle

Yunanistan’ın ihlalde bulunduğu kararını vermiştir (Marangopoulos Foundation for Human Rights (MFHR) v. Greece, 2005).

¹¹ Türkiye 2004’te bu sözleşmeye taraf olmuştur.

¹² Çerçeve Sözleşme’ye bağlı olarak bugüne kadar çeşitli ek protokoller hazırlanmıştır. 1998’de Kyoto Protokolü imzalanmış (BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kyoto Protokolü (erişim: 29.10.2018, http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/kyoto_protokol.pdf), 2015’te hukukçular tarafından hazırlanan Küresel İklim Değişikliği Hakkında Oslo İlkeleri açıklanmış (Yale Law, *Oslo Principles On Global Climate Change Obligations*, erişim: 10.12.2018 https://law.yale.edu/system/files/area/center/schell/oslo_principles.pdf), açıklanmış, Çerçeve Sözleşme’ye bağlı olarak 2016’da yürürlüğe giren Paris Anlaşması imzalanmıştır (United Nations, (2018). *Paris Agreement*, erişim: 10.12.2018, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>).

köklüdür ki herkesi etkileme potansiyeline sahip iklim kriziyle uğraşmak bir grup çevreciye terk edilebilir ve günlük toplumsal meseleler arasında unutulabilir. Hukukun iklimle ilgili bir etkide bulunamamasının nedenlerinden biri bu yanlıdır. İklim değişikliğine yol açanın insan etkileri olduğu kabul edilmişse de bu bağlantı hukukun geneline yayılamamıştır. Hukuk yeryüzündeki canlı yaşamını ortadan kaldıracak veya bilinen yaşam tarzlarının sonunu getirebilecek güçteki bu değişimi, düzenlediği herhangi bir toplumsal ilişkinin önüne geçirmez. Diğer ekolojik sorunlarla ve ekonomik yapıyla ilişkisini kopararak soyutlaştırır. Böylece iklim hukukun düzenlediği herhangi bir konu haline gelir. İnsan da doğanın bir parçası gibi değil, ona rağmen yaşayabilen ve doğayla çatışma içinde bir varlık olarak kabul edilir. Hukuk, emisyonları azaltma gibi düzenlemelerle yalnızca bu çatışmayı çözmeye çalışır, doğal varlıklar olan insanları doğayla uyumlu yaşam biçimlerine zorlamaz. Hukuk böylece insanın doğadan ayrı olduğu algısını, bölünmüşlüğü güçlendiren bir araç haline gelir (Cullinan, 2014, s. 61).

İnsan ve kurumları doğadan bağımsız düzenleyen hukuk, ekonomiye de doğaya göre daha çok önem verir. İklim değişikliğine neden olan ekonomik ilişkilerin özüne dokunmaz ve bunlara ilişkin etkili müdahalelerden kaçınır. Örneğin sera gazlarının salımını tamamen veya büyük ölçüde yasaklayamaz. Zira bunun yapılması bütün üretim yöntemlerinin ve tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi anlamına gelir. Hukukun ekonomiye müdahalesi sınırlı olabilir. İklim değişikliği ile ilgili düzenlemeler mülkiyet hakkı kadar ön planda yer almaz. Bu nedenle yeryüzündeki canlı yaşamının korunması şirketlerin girişim özgürlüğünü korumak kadar önemli görünmemektedir: “hukuk sistemi sürdürülemez kalkınma modelimizi mülkiyet haklarıyla taşlaştırmıştır” (Capra & Mattei, 2017, 29). Ayrıca hukuk ve ekonomi kısa vadeli hedeflere odaklanmaktadır, onlar için önemli olan bütün bir yeryüzü değil soyut mülk sahibidir. (Capra & Mattei, 2017, 31). Hukukun iklim ile ilgili planları bu anlayışa sahiptir. Bütüncül ve gezegenin geleceğine ilişkin bir kaygıyı yansıtan değil, birkaç yıl için belirlenmiş niceliksel hedeflerle ilgili düzenlemeler yapılmaktadır.

İklimle ilgili hukuki düzenlemeler, etkili bir değişim gerçekleştirilmesine rağmen adım atılıyor görüntüsü verdikleri için sorunun özüne müdahale etmeyi geciktirmektedir. Diğer yandan da bu düzenlemelerin yapıyor olması insanların iklim krizini gündemlerine almalarını ve hükümetlere yönelik taleplerini somutlaştırmalarını sağlamaktadır. Yaşayabilmek ve diğer varlıkları yaşatabilmek için hedef, var olan hukuki düzenlemelerin ötesinde etkili adımların atılması için

talepleri yükseltmek olabilir.¹³ Böylece hukuk bir kere daha, düzenlemek zorunda kaldığının kontrolünü yitirecek, yani hak mücadeleleri hukukun sunduğu sınırları aşacak ve hukuk değişimi takip etmek zorunda kalacaktır.¹⁴

Taklit Hayvanlarla Yaşamak: Nesli Tüketilenler

Philip K. Dick'in 1962'de yazdığı *Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi?* III. Dünya Savaşıyla yaşanılır bir yer olmaktan çıkan, ölümcül radyoaktif tozlarla kaplı bir dünyayı anlatır. Devletler hala vardır, hatta ana karakter Rick bir tür polistir. Şirketler de hala vardır ve güçlüdür. Nüfus savaş, radyasyon ve diğer gezegenlere göçler nedeniyle oldukça azalmıştır (Dick, 2016, s. 101). Ekosistemler çökmüştür. Hayvanlar, sayılarındaki azalma nedeniyle çok değerlenmiştir (Dick, 2016, s. 14). Soyunun tükendiği düşünülen bir hayvan bulunursa Birleşmiş Milletlerden onur madalyası ve milyonlarca dolarlık para ödülü alınmaktadır (Dick, 2016, s. 280). Ama hayvanların korunmasına ilişkin herhangi bir kamusal organizasyondan bahsedilmez. Hayvanlar alınıp satılır durumdadır. (Dick, 2016, s. 39). Herkes hayvan sahibi olmak istemekte; ancak maddi olarak gücü yetmeyenler gerçeğine çok benzeyen, elektrikli hayvanlardan almaktadır. (Dick, 2016, s. 91).

İnsanlar böyle bir kıyametten sonra bile hayat tarzlarında köklü bir değişiklik yapmamışlardır. İşlerine giderler, duygu durumlarını elektronik aletler yardımıyla kontrol etmeye çalışırlar ve hayvan satın almak isterler. Rick de binlerce dolara keçi alır ve bunu yapması gereken bir şey olarak açıklar. Bu "kendine ve yeteneklerine olan inancını ve güvenini tekrar kazanmasının" yoludur (Dick, 2016, s. 63-67). Felaketler insanların ekolojik bilinç kazanmasını sağlamamıştır. Eski alışkanlık ve değerleri yeni koşullarda sürdürmeye kararlıdırlar. Bu anlatı bizim dünyamızdaki duruma, her gün yeni ekolojik sorunlarla karşılaşılmasına rağmen ekosistemleri yıkıma uğratan ekonomik modellerin ve yaşam alışkanlıklarının terkedilmemesine benzemektedir.

Rick'in mesleği "sahiplerinden" kaçmış androidleri tespit edip öldürmektir. Androidleri insanlardan ayırt edebilmek için şüphelendiği kişileri bir teste tabi tutar. Bu testte çeşitli sahneler tasvir edilir ve kişinin verdiği tepkilerden android mi yoksa insan mı olduğu anlaşılır. Bu sahnelerde "dana derisinden cüzdanın hediye

¹³ Birçok ülkede iklim için öğrencilerin greve gitmesi ve harekete geçilmesi için çağrıda bulunması bunun ayak sesleri olabilir. Bianet, (2019). *İklim için Okul Grevine Dünya Çapında 1.5 Milyon Çocuk Katıldı*, erişim: 27.07.2019, <https://bianet.org/bianet/ekoloji/206588-iklim-icin-okul-grevine-dunya-capinda-1-5-milyon-cocuk-katildi>.

¹⁴ 20. yüzyılda işçi hareketleri sonucunda hukuka yansıyan kazanımlar gibi.

olarak verilmesi”, “kelebek koleksiyonu yapılması”, “hayvan postunun kullanılması”, “ıstakozların canlı canlı pişirilmesi”, “ölü bir geyiğin kafasının duvarda sergilenmesi”, “boğa güreşi” gibi gerçek dünyada hayvanlara uygulanması genellikle “olağan” kabul edilmiş muameleler anlatılmaktadır (Dick, 2016, s. 63-67). İnsanlar bu anlatımlardan irkilirler, androidler ise bir şey hissetmezler; ancak rahatsız oluyor taklidi yapabilirler.

Romanın bir bölümünde androidler, örümceğin çok sayıda bacağa ihtiyaç duymadığı iddialarını kanıtlamak için buldukları gerçek bir örümceğin bacaklarını keserler. Bu sırada buna şahit olan; ancak müdahale edemeyen bir insan dehşete kapılır (Dick, 2016, s. 243). Okuyucu da rahatsız olacaktır, artık hiç görülmeyen bir hayvanın bacaklarının kesilerek öldürülmesi vahşettir. Oysa bugün, çocukların bunu oyun için yapması; evde bulunan bir örümceğin öldürülmesi ve hayvan deneyleri¹⁵ çoğunlukla normal karşılanmaktadır. Romanda androidlere atfedilen hayvanlarla ilgili duygusuzluk ve araçsallaştırma gerçek dünyada insana aittir.

“Çocukluğunda her gün yeni bir türün soyunun tükendiğinin anlaşıldığı günleri ve gazetelerin nasıl açıkladıklarını hatırladı. Bir sabah tilkiler ertesi sabah porsuklar... Artık insanlar bu sonu gelmez listeleri okumayı bırakana dek listeler böylece uzayıp gitmişti” (Dick, 2016, s. 57). Bugün herkes ara ara bazı hayvanların “soyu tükenme tehlikesinde” olduğunu haber almakta; ama çoğu insan buna karşı bir şey yapmak için parmağını oynatmamaktadır.¹⁶ Örneğin besin kaynaklarının tamamına yakınının üretilebilmesi için gerekli olan tozlaşmayı sağlayan arıların sayısı pestisitler, endüstriyel tarımın doğal yaşam alanlarını tahribatı, iklim değişikliği gibi nedenlerle azalmaktadır (Greenpeace, 2013). Arıların varlığını ve dolayısıyla insanlığın geleceğini tamamen etkileyecek bu duruma hukuk hemen hemen sessiz kalmaktadır.

¹⁵ Örneğin karıncaların yuvalarını nasıl bulduklarını öğrenmek için önce onların bacaklarını kesen sonra da yapay bacak yapıştıran bilim insanlarının deneyleri. Wittlinger, M. (2006). *The Ant Odometer: Stepping on Stilts and Stumps*, erişim: 18.10.2018, https://www.researchgate.net/publication/6974449_The_Ant_Odometer_Stepping_on_Stilts_and_Stumps.

¹⁶ Bugünkü bitki ve hayvan soylarının tükenmesine altıncı kitlesel yok oluş çağı adı verilmiştir. “Altıncı” olması bu durumu normalleştirmemektedir, zira bu aynı zamanda 65 milyon yıl önce dinazorlar yok olduğundan bu yana en büyük yok oluş dalgasıdır. Center For Biological Diversity, *The Extinction Crisis*, erişim: 11.11.2018, https://www.biologicaldiversity.org/programs/biodiversity/elements_of_biodiversity/extinction_crisis/.

Bu konuda en önemli hukuki düzenlemelerden biri, hükümetler arasında imzalanan 1973 tarihli Vahşi Doğada Nesli Tükenme Tehlikesi Altında Olan Türlerin Ticareti Sözleşmesidir (CITES).¹⁷ ("Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora"). CITES katılımcısı çok olan, detaylı düzenlemelere sahip bir sözleşmedir ve ülkeler açısından birçok şeyi başarmış görünmektedir. Buna rağmen bu sözleşme tamamen insan merkezcidir, doğal varlıkların yaşam haklarının korunması odak noktası değildir. Bazı türler ticarete konu olabilir, hayvan ve bitkilerin satışı ancak sözleşmedeki şartlara uymadığı takdirde yasadışı olarak kabul edilir ve engellenmeye çalışılır. Sözleşmenin derdi mevcut ticaretin belli sınırlara çekilmesini sağlamak gibi görünmektedir. Kısmi iyileşmeler bile uzun yıllara yayılmıştır (Reeve, 2002, ss. 204-205). Avrupa Konseyi devletlerinin ve diğer katılan devletlerin imzaladığı 1979 tarihli Avrupa Vahşi Hayatı ve Doğal Yaşamı Koruma Sözleşmesi (Bern Sözleşmesi) ise bölgesel bir mekanizmadır.¹⁸ ("Avrupa'nın Yaban Hayatını ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi", 1984). Kişiler internet üzerinden taraf devlet aleyhine başvuru yapabilmektedir.¹⁹ Bu tür başvurular ülkeleri koruyucu müdahalelerde bulunması için zorlamamakta, teşvik etmektedir. Uzun süreli gözlemlerle raporlar hazırlanmakta, ülkelerin gelişme durumlarına yer verilmektedir.

Türk hukukunda 2004 tarihli Hayvanları Koruma Kanunu, nesli tükenme tehlikesi altındaki türlerin korunması düzenlemiştir. Bir hayvanın neslini yok edecek müdahaleler yasaktır. Bu yasağın ihlali durumunda para cezası verilmektedir ("Hayvanları Koruma Kanunu", 2004). Doğaya zarar verenin ödemesi ilkesi, yani parasını verenin doğal varlıklara zarar verebilme ayrıcalığı Türk hukukunda da geçerlidir. Oysa hayvanları öldürenlerin bir kısmı bu para cezasını rahatlıkla ödeyebilir.²⁰ Cezalandırmaya dayanan sistemler doğaya verilen zararı engellemekte ve zararı gidermekte de etkisiz kalmaktadır (Cullinan, 2014, s. 96).

Yeryüzündeki yaşam kırılğan ekosistemlerle birbirine bağlıdır ve bir türün ortadan kalkması birçok türü etkileyebilir. İnsan faaliyetleri nedeniyle türler zarar görmekte, biyoçeşitlilik hızla azalmakta; hukuk sistemleri buna karşı etkili olamamaktadır.

¹⁷ Türkiye bu sözleşmeyi 1996'da imzalayarak yürürlüğe koymuştur.

¹⁸ Türkiye bu sözleşmeye 1984'te katılmıştır.

¹⁹ Türkiye aleyhine Dalyan'daki Caretta caretalar, Burdur Gölü, Akdeniz foku için, rüzgâr enerji santralleriyle ilgili başvurular yapılmıştır ("Bern Convention Case Files", 2018).

²⁰ Birgün, (2016). *Soyu Tükenmekte Olan Geyiği Vurdu: Vurmasaydım Param Yanacaktı*, erişim: 10.11.2018,

<https://www.birgun.net/haber-detay/soyu-tukenmekte-olan-geyigi-vurdu-vurmasaydim-param-yanacakti-133578.html>.

Hukuk insan merkezcidir; insanı diğer varlıkların merkezine ve hiyerarşik olarak üzerine yerleştirmektedir. Hukukun insan dışı varlıklara ilişkin koruma geliştirmesi yine çoğunlukla insanların çıkarlarını korumak içindir.²¹ Böylece hukuk yalnızca hayvanların neslinin tükenmesini önleyememekle kalmamakta, buna araç da olabilmektedir. Hukuktaki egemen anlayış toplumsal bilinci de etkilemekte ve insan merkezçiliğin yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Tazminat vererek veya mülkiyetine sahip olarak öldürme hakkının hukuken kazanılması bu türlerin değersiz kabul edilmesine yol açar: “hayvanlar, bitkiler ve gezegenin neredeyse diğer tüm unsurları hukuki açıdan insanlar veya tüzel kişilerin malvarlığıdır ya da yakalama ya da öldürme yoluyla her an sahiplenebilecekleri türden nesnelere” (Cullinan, 2014, s. 90).

Hukuk, uygarlık ve doğa, insan ve hayvan karşıtlığında kendini gösteren düalizmi de yeniden üretir. Hukuk ile “vahşi” olan karşıttır (Cullinan, 2014, s. 41). Hukuk, uygar alana aittir, toplumsal olandır, düzendir. Doğa ise vahşidir, tam olarak denetlenemez ve yalnızca fizik kurallarına uyar. Düalizmin sonucu ikincinin birinciye göre önemsizleştirilmesi ve araçlaştırılmasıdır. (Plumwood, 2004, ss. 71 vd.) Düalizm, doğa ve insan arasındaki bağlantıların yok sayılmasına ve bunların karşıt olarak konumlandırılmasına neden olur. Bu bakış açısına göre insan ve insan eseri kurumlar doğayı “yenerek” var olabilir ve gelişebilir. Bu nedenle doğayla uyumlu üretim ve yaşam biçimleri yerine doğayı sömürerek büyüme benimsenir. İnsan merkezçiliğin ve düalizmin etkisindeki modern hukukta doğa nesneleştirilmiştir. Doğal varlıklara mülkiyetin konusu olduklarında veya kendilerinden mal veya hizmet elde edildiğinde, ürettikleri ekonomik değer uyarınca doğal varlıklara kıymet atfedilir (Shiva, 2018, s. 76).

Hukukun doğaya ilişkin yeterince koruma mekanizmasına sahip olmadığını eleştirisinin yapılması yetmez. Hukukun, kurumların ve söylemlerin insan merkezçiliğe karşı eleştiri süzgecinden geçirilmesi gerekmektedir. Elbette insanı merkeze ve önem sıralamasında yukarıya yerleştiren yüzlerce yıllık bakış açısının bir anda terk edilmesi mümkün değildir. Ancak köleciliğin kaldırılması ve kadınların hak sahibi olmaları da böyle eleştiriler ve hak mücadeleleri sayesinde olmuştur. Hayvan haklarının ve daha genel olarak doğal varlıkların haklarının gündeme gelmesi insan merkezci hukuk sistemlerini yeniden gözden geçirmek için

²¹ Örneğin bir akarsuya santral yapılması durumunda o akarsuyun veya onunla birlikte yaşayan canlıların değil ondan yararlanan insanların haklarının etkilenmesi üzerinden bu santrale karşı başvuruda bulunulabilir. Doğal varlıklara hak tanıyan hukuk sistemlerinde durum farklıdır.

bir başlangıçtır. Bu aynı zamanda hukukun yalnızca “insan merkezci” olduğu yanılısamasının da bir kenara bırakılmasını sağlayabilir. Hukuk doğal varlıklara karşı insan merkezçiliğini korurken, insan hak ve özgürlükleri açısından insan merkezçiliğini yitirmektedir. Zira bugünün dünyasında şirketler insanları çoktan bir kenara itmiştir, hukuk da buna uyum sağlamaktadır.

Genetik Şirketler İmparatorluğunun Kaçınılmaz Sonu

Margaret Atwood'un *Tufan Zamanı* isimli romanı, “susuz tufan” adı verilen bir salgını anlatmaktadır (Atwood, 2013, s. 35). Romanda, birkaç gün içinde hemen hemen bütün dünya nüfusu yok olur (Atwood, 2013, s. 336-337). “Tufan”dan önce dünya, genetik şirketleri tarafından yönetilmektedir. Deney çiftliklerinde hayvanlar üretilmektedir (Atwood, 2013, s. 33). Evde bakılan hayvanlar dahi genetik melezlerdir (Atwood, 2013, s. 267). Hatta aslan ve koyun bile melezlenmiştir (Atwood, 2013, s. 120). Tabiatları itibariyle birbirine bu kadar zıt iki hayvanın melezlenmesi okuyucuda şirketlerin kâr için tamamen doğaya ters düşen eylemlerde bulunduğu fikrini uyandırmaktadır. Susuz tufan yaklaştıkça hayvanların soyu tükenir (Atwood, 2013, s. 322). Genetik şirketleri ürettikleri haplarla kitleleri hasta ederler ve hasta insanları denek olarak kullanırlar. Daha sonra da hastalıklarını tedavi etmek adına yine insanlardan para alırlar (Atwood, 2013, s. 293).²²

“Tufan”a doğru “asfalt yiyen bir mikrop”, “kahve tarlalarına saldıran bir ekin biti” gibi sürekli yeni salgınlar doğar (Atwood, 2013, s. 324). Asfalt “uygarlığın” göstergelerindedir, kahve zincirleri ise insanların kendilerini “modern” hissettiği mekanlardır. Oysa doğal dengenin bozulması bunların hepsini ortadan kaldırmaktadır. Bu olduğu takdirde şirketler de çaresiz kalmaktadır. Romanda sürekli değişim geçiren virüs ve bakterilere karşı şirketler tedavi yolları geliştirmeye çalışır (Atwood, 2013, s. 333). Ancak neticede başarısız olurlar, güvenli siteleri ve son model teçhizatla donanmış kolluk güçleri onları kurtaramaz, bütün şirket yöneticileri ölür. Atwood hem korkunç bir tablo çizer hem de sonrasına dair bir umut kırıntısı bırakır. Şirketlerin egemen olduğu eski dünyada hava çok kirlidir ve

²² Bu durum, genetiği değiştirilmiş tarım ürünlerini üreten Monsanto'nun ve ilaç şirketi Bayer'in birleşmesini akla getirmektedir. Hasta edenler ve ilaca sahip olanlar aynı sermayedir. Aysu, A. (2016). *Bayer'in GDO'lu Tohum Üreten Monsanto'yu Almasının Anlamı*, erişim: 10.11.2018, <https://m.bianet.org/bianet/tarim/178776-bayer-in-gdo-lu-tohum-ureten-monsanto-yu-almasin-anlami>.

insanlar “burun hunisi” ile dolaşmak zorundadır; tufandan sonra hava da temiz hale gelir (Atwood, 2013, s. 354).

Genetik şirketleri yalnızca distopik romanlarda²³ yer almamakta, genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) giderek yaygınlaşmaktadır. GDO’lar çoğunlukla mısır, pamuk, soya fasulyesi olarak üretilmektedir. Genetiği değiştirilmiş hayvanlar ise hâlâ ağırlıklı olarak laboratuvarlarda ‘kullanılan’ hayvanlardır. Bazı kuş, balık ve böcek türleri üzerinde çalışmalar yapılmaktadır.²⁴ İnsanlar tarım devriminden bu yana kendileri açısından verimli olan tarım ürünlerinin yeniden üretilmesini sağlamıştır. Genetik mühendisliğin gelişmesiyle hem bu değişiklikler kısa sürede gerçekleştirilebilir hale gelmiş hem de normalde bir tarım ürünüde bulunmayacak özellikler de laboratuvar ortamında bu ürüne eklenmiştir (Nelson, 2001, s.7).

Dünya Sağlık Örgütü’ne göre GDO’lar alerjik reaksiyonları tetikleyebilmekte, antibiyotik dirençli genlerin aktarımı insan vücuduna zararlı olabilmekte, GDO ve doğal türlerin karışması besin güvenliği açısından olumsuz etki yaratabilmektedir (WHO, 2014). Doğa açısından GDO’nun en büyük zararlarından birisi değiştirilmiş genlerin, doğadaki canlı türlerine karışmasıdır. Böyle bir durum diğer bitkilerin türlerini azaltarak biyoçeşitliliği etkileyecektir. Tek tip ürünün bir tehlikesi de bu ürüne zarar verebilecek bir organizmanın kitlesel çapta yok oluşa neden olması ihtimalidir. Aynı zamanda biyoçeşitlilik farklı besin değerlerine sahip gıdaların tüketilebilmesiyle, endüstriyel tarımın, monokültür politikalarının ve GDO’ların sonucunda şirketlerce belirlenmiş değerleri ihtiva eden gıdalar üretilmiştir (Shiva, 2014, s. 28). GDO ile tohumun metalaşması hızlanmış, tohumlar şirketlerin patentli ürünleri haline gelmiştir.

GDO’larla ilgili henüz uluslararası ve bağlayıcı hukuki düzenlemeler yoktur; oysa dünyanın birçok ülkesinde yaygın şekilde üretilmekte ve tüketilmektedirler. Türk Hukukunda konuyla ilgili, 2010 tarihli Biyogüvenlik Kanunu ve yine 2010 tarihli

²³ Paolo Bacigalupi’nin *Kurma Kız* romanı da genetik şirketlerin yönettiği bir dünyayı anlatan distopik eserdir.

²⁴ Besin olarak piyasada yer alan ilk hayvan somon balığı olmuş, ABD’de insan tüketimi için izin almıştır. Diğer ülkelere ticaretine de başlanmıştır: Reid, D. (2017). *Salmon Becomes World’s First Genetically-Modified Animal to Enter Food Supply*, erişim: 11.11.2018,

<https://www.cnn.com/2017/08/09/salmon-becomes-worlds-first-genetically-modified-animal-to-enter-food-supply.html>.

GDO yönetmeliği bulunmaktadır. (5977 Sayılı Biyogüvenlik Kanunu, 27671 Sayılı Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar ve Ürünlerine Dair Yönetmelik). Tüketiciler GDO'dan kısmi olarak korunmaya çalışılsa da hayvan yemi ve hazır gıdalar aracılığıyla yine de etkilenmektedirler. Ayrıca uygulamada başka sorunlar da doğmaktadır. Örneğin Türk Hukukuna göre GDO ve ürünlerinin bebek mamalarında kullanılmaları yasaktır (Madde 6/d). Ancak 2014 yılında piyasada satılan mamalarda GDO tespit edilmiştir.²⁵ GDO'ya verilen kısmi izin gıda güvenliğini ve biyoçeşitliliği büyük tehlikeye atabilmektedir.

Piyasanın işleyişi ve ticari anlaşmalar detaylı şekilde düzenlenirken bütün canlıları etkileyebilecek GDO'nun denetlenmesiyle ilgili hukuki düzenlemeler yetersizdir. Doğa tanrılarına kafa tutan kahramanlara ilişkin efsanelerden²⁶ genetik laboratuvarlara, binlerce yıldır doğayı kontrol etmeye çalışan insan için GDO adeta doğa üzerinde kurmaya çalıştığı egemenliğin onaylanmasıdır. Hukuk da bu egemenliğin bir aracı rolünü üstlenmektedir. (Capra & Mattei, 2017, 26). Hukuk doğayı denetleme mekanizmasının özüne dokunamaz, kontrol etmeyi kolaylaştırır. Zira ilk iki bölümde değinildiği üzere hukuk, insan ve sermaye merkezci yapısı ile doğayı ekonomik çıkarlar için yararlanacak nesnelere ve insan egemenliğinin icra edilebileceği parçalara indirgemektedir. Ekosistemler bir bütün olarak değerlendirilmemekte, doğal varlıklar baraj yapılacak nehirler, kereste üretilecek ormanlar, genetiğiyle oynanacak tahıllar olarak görülmektedir (Shiva, 2018, s. 76). Böylece doğal kaynakların sömürüsü, hukuki soyutlamalarla açıklanmaktadır (Capra & Mattei, 2017, 22). Özel mülkiyet, girişim özgürlüğü, malların serbest dolaşımı, devlet, şirket, sözleşme gibi soyutlamalarla yeryüzü denetim altına alınmış, bu soyutlamalardan görece daha bağımsız yerlere²⁷ ise talan edilmek üzere göz dikilmiştir.

GDO açısından hukuk aynı zamanda bir dışlama mekanizması olarak da işlev görür. Hukukta düzenlenmiş bulunan özel mülkiyet kurumu, "yerel halkın yaşadığı yerde, sürdürülebilir, sağlıklı ve güvenli gıda üretme hakkını elinden alır" (Capra & Mattei, 2017, 39). Yerel halkın benimsediği; ancak hukuken mülk sahibi olmadığı veya elinden çıkarmak zorunda kaldığı toprakları genetik şirketleri satın alabilir.

²⁵ Gıda Güvenliği Hareketi, (2014). *Dehşetin Belgesi: Milupa Ürünlerinde GDO Tespit Edildi*, erişim: 30.03.2019, <http://www.gidahareketi.org/Dehsetin-Belgesi--Milupa-Urunlerinde-Gdo-Tespit-Edildi-1894-haberi.aspx>.

²⁶ Gilgamiş ve Odeysseia Destanları gibi.

²⁷ Yerleşimin seyrek olduğu ve doğayla uyumlu yerli yaşam biçimlerinin korunabildiği kırsal bölgeler.

Sonuçta halk üretim sürecinden, doğal varlıklar ekosistemlerinden dışlanır. İnsanlar beslenebilmek için uluslararası sermaye düzenine mahkum olur. Halklar gıda açısından sadece tüketici olmaya indirgenir ve üretimdeki söz hakkını yitirir. GDO'larla ilgili araştırmaların bilgisi sınırlı bir çevre içinde kalır, genetik şirketleri büyük mali kaynaklarıyla bilgilere sahip olurlar. GDO'dan etkilenen halklar bilgi edinme sürecinden dışlanmış olurlar. Sonuç olarak GDO'ya ilişkin belirsizlik ve şüpheden genetik şirketleri yararlanır.

GDO karşıtlığı ile sağlıklı ve güvenli gıda hakkı son yıllarda yükselen bir taleptir.²⁸ Giderek artan sayıda insan, doğal varlıklar üzerindeki şirket egemenliğinin kendi çıkarlarına da aykırı olduğunu fark etmektedir. İnsanlar doğayla bağıni yitirdikçe üretim ve tüketim süreçlerinden dışlanmakta ve doğal varlıklarla birlikte egemenlik altına alınmaktadır. Bugün doğal varlıkların hakkını savunmak ile kendimizin ve gelecek kuşakların yaşam hakkını savunmak artık birbirinden ayrılmaz. Bunun farkında olanlar kooperatifler ve yerel tohumlar için takas ağları oluşturmakta, kırsal bölgelerde ve kent bahçelerinde endüstriyel olmayan tarımsal üretim denemeleri yapmakta, kendine yeterli ve dayanışmacı modeller kurmaya çalışmaktadır.

Sonuç Yerine: Ekodistopyalardan Çıkış

Ekodistopyaların insanları ekolojik sorunlara karşı harekete geçirmeleri konusunda bir etki yaratıp yaratmadıkları tartışmalıdır (Cruger, 2009). Katz, kıyametçi bakış açısının politik olarak etkisizleştirici olduğunu savunmaktadır. Ona göre bunlar tutarsız metinlerdir; kıyamet anına kadar dünyaya yön veren insanlar, bir anda eylemlerini dönüştürme gücünden yoksun kalmakta ve açgözlülük insanların doğası olarak ele alınmaktadır. Ekolojik felaketler gerçek hayatta çok ciddidir; ancak bunları distopya niteliğine büründürmek onların politik doğasını ve nedenlerinin anlaşılmasını engelleyecektir. Bu sorunlar insan doğasından değil, küresel kapitalizm denilen üretim ve tüketim biçiminden kaynaklanmaktadır (Katz, 1994, ss. 277-279).

Bugün yaşanan ve yakın gelecekte yaşanması muhtemel ekolojik felaketler distopya romanlarını aratmamaktadır. Ancak günlük hayatın akışı içinde unutulmuş ekolojik krizler çoğu zaman yaşamlarımızı hep olduğu şekilde sürdürmekten pek de alıkoyamamaktadır. Önemli bir kesim durumun ciddiyetinin farkında olmayabilir. Carson'un dediği gibi göz ardı edilemeyecek şekilde ortaya çıkmayan tehlikelerin

²⁸ Sağlıklı gıda talebi her ne kadar gıda şirketleri açısından "organik ürünlerle" karşılanmaya çalışılsa da bu gerçek bir çözüm olmaktan uzaktır.

varlığının dikkate alınmama ihtimali vardır (Carson, 2011, s. 190). Elllerinden bir şey gelmediği yanılısamasına kapılmış olanlar, geniş ölçekli değişiklikler beklediği için bunu belirsiz gelecek bir tarihe havale edenler, şirketlerin ve politikacıların bir noktada duracaklarına ve dünyayı yok olmaktan kurtaracaklarına yönelik bir umut taşıyanlar vardır. Bazıları bu umudu modern hukuka yönelik korumaktadır. Hukukun yaşamlarının kesin olarak mahvolmasına izin vermeyeceği ve bir şekilde haklarını koruyacağına dair bir inançları bulunmaktadır.

Ekolojik açıdan bugünün dünyası, sanayi devrimi öncesi dünyasının distopyası gibidir ve hukuk bu tabloyu tersine çevirmek için etkili bir araç olamamıştır. Önemli uluslararası sözleşmeler imzalanmakta, davalar kazanılmakta; bütün bunlar ekolojik durumdan kaynaklı sürekli mutsuzluğun içinde anlık sevinç parlamaları yaratmaktadır. Ancak hukuk politikadan, ekonomiden ve hukuk dışı diye tanımlanan diğer unsurlardan bağımsız değildir. Düzenlemeler özel mülkiyet üzerinden şekillenmiştir, doğal varlıklar ikinci plandadır. Oysa dünya, uluslararası şirketlerin hukuku diledikleri gibi şekillendirip istedikleri her yere el atabilecekleri bir yer değil, ekosistemlerin birbirine bağlı olduğu, hassas bir yaşam ağıdır. Bu ekosistemlerin iyileşme potansiyeli vardır; ancak "geri dönülemez noktaları" ve "krizleri" de vardır. Hisse senetlerinin, ticaret anlaşmalarının, şirket birleşmelerinin, ihalelerin titizlikle düzenlendiği dünyada çevre kirliliğinden her yıl binlerce insan kanser gibi hastalıklara yakalanmakta ve ölmektedir, üstelik satın alınabilecek alternatif bir ekosistem de yoktur.

İnsan ve ekonomi merkezci bütün toplumsal yapılar gibi hukuku da ekolojik eleştiriden geçirmeye ihtiyacımız var. Bugün dünyanın her yerinde pek çok canlı ekolojik sorunlardan kaynaklı sağlıklarını ve hayatlarını yitirme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Böyle bir dünyada "tek başına iyi olmak" söz konusu değildir, bu, ancak bir yanılısamadır, yeryüzünde yaşayanların hepsi birbirine bağlıdır. Ekosistemlere yönelik saldırıları bazen hukukun yardımıyla bazen de hukuka karşı gelerek önleyenler ise yaşadıkları yerde bunun mücadelesini veren yerli halklar, çiftçiler, kadınlar, çevreciler olmaktadır. Bu topluluklar kendi yaşam haklarını savunabilmek için hem doğal varlıklara hem insanlara yönelik saldırıların kaynağına karşı mücadele edilmesi ve doğal varlıkların haklarının da savunulması gerektiğinin farkındalar. Var olana etkileyici şekilde işaret eden ekodistopyaları bu hak mücadeleleri için bizi harekete geçirecek uyarı metinleri gibi okumak ve başımıza henüz gelmemiş olandan ders almak, bunların gerçekleşmesini engellemek mümkün. Yaşamı savunmak için başka çaremiz de yok gibi görünüyor.

Kaynakça

- Atwood, M. (2013). *Tufan Zamanı*, (Şendil, D., Çev.), İstanbul: Doğan Kitap.
- Brunnée, J., Goldberg, S., Lord Qc R., Rajamani, L. (2012). Overwiev of Legal Issues Relevant to Climate Change. R. Lord, S. Goldberg, L. Rajamani, J. Brunnée (Ed.), *Climate change liability: transnational law and practice* (s. 23-49). Cambridge: Cambridge University Press.
- Capra, F. & Mattei, U. (2017). *Hukukun Ekolojisi*, (Kılıç, E., Çev.), İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Carson, R. (2011). *Sessiz Bahar*, (Güler, Ç., Çev.), Ankara: Palme.
- Cullinan, C. (2014). *Vahşi Hukuk*, (Güneşdoğmuş, M., Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Çoban, A. (2018). *Ekolojik İhtilaflar ve Kapitalizm*, Ankara: İmge.
- Dick, P. K. (2016). *Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi?* (Öztekin M., Çev.), İstanbul: Altıkırkbeş.
- Estes, A. K. (2013). *Cormac McCarthy and the Writing of American Spaces*, Netherlands: Rodopi.
- Garrard, G. (2017). *Ekoeleştirir. Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*. (Genç E., Çev.), İstanbul: Kolektif.
- Katz, C. (1994). *Under the Falling Sky: Apocalyptic Environmentalism and the Production of Nature, Marxism in the postmodern age: confronting the new world order*, (ss. 276-282). USA: The Guilford Press.
- Latin, H. A. (2012). *Climate Change Policy Failures: Why Conventional Mitigation Approaches Cannot Succeed*. Singapur: World Scientific.
- McCarthy, C. (2006). *The Road*. UK: Picador.
- Nelson, G. C. (2001). *Genetically Modified Organisms in Agriculture: Economics and Politics*. USA: Academic Press.
- Plumwood, V. (2004). *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, (Ertür B., Çev.), İstanbul: Metis.
- Reeve, R. (2002). *Policing International Trade in Endangered Species: The Cites Treaty and Compliance*. UK: Taylor & Francis.
- Shiva, V. (2014). *İnadına Canlı: Kadınlar, Ekoloji ve Hayatta Kalma*. (Ayhan E., Çev.), İstanbul: Sinek Sekiz.

Shiva, V. (2018). *Ekofeminizm*, (Urkun Kelso, İ., Çev.), İstanbul: Sinek Sekiz.

Silverberg, R. (2010). *Dancing Through the Apocalypse. The End of the World: Stories of the Apocalypse* (ss. 1-5). Skyhorse.

Toska, S. (2017). *Ekokurgu. Ekolojik Sorunların Çözüm Yolu Olarak Edebiyat*. İstanbul: Yeni İnsan.

İnternet kaynakları

Avrupa'nın Yaban Hayatını ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi, (1984).
erişim: 11.11.2018,
http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/ak/turkce/104_tur.pdf.

Aysu, A. (2016). *Bayer'in GDO'lu Tohum Üreten Monsanto'yu Almasının Anlamı*
erişim: 10.11.2018, <https://m.bianet.org/bianet/tarim/178776-bayer-in-gdo-lu-tohum-ureten-monsanto-yu-almasin-anlami>.

Bern Convention Case Files, (2018). erişim: 11.11.2018, <https://rm.coe.int/bern-convention-case-files-bible-2018/168077fa52>.

Bianet, (2019). *İklim için Okul Grevine Dünya Çapında 1.5 Milyon Çocuk Katıldı*, erişim:
27.07.2019, <https://bianet.org/bianet/ekoloji/206588-iklim-icin-okul-grevine-dunya-capinda-1-5-milyon-cocuk-katildi>.

Birgün, (2016). *Soyu Tükenmekte Olan Geyiği Vurdu: Vurmasaydım Param Yanacaktı*,
erişim: 10.11.2018,

<https://www.birgun.net/haber-detay/soyu-tukenmekte-olan-geyigi-vurdu-vurmasaydim-param-yanacakti-133578.html>.

Birgün, (2018). *Yunanistan'daki Yangında En Az 76 Kişi Yaşamını Yitirdi*, erişim:
10.10.2018,

<https://www.birgun.net/haber-detay/yunanistan-daki-yanginda-en-az-76-kisi-yasamini-yitirdi-224488.html>.

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kyoto Protokolü, erişim: 29.10.2018,
http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/kyoto_protokol.pdf.

Center For Biological Diversity, *The Extinction Crisis*, erişim: 11.11.2018,
https://www.biologicaldiversity.org/programs/biodiversity/elements_of_biodiversity/extinction_crisis/.

Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora,
What is CITES?, erişim: 12.11.2018,

<https://www.cites.org/eng/disc/what.php>.

Constitution of Zambia, erişim: 20.10.2018,
http://www.parliament.gov.zm/sites/default/files/documents/amendment_act/Constitution%20of%20Zambia%20%20%28Amendment%29%2C%202016-Act%20No.%202_0.pdf.

Cruger, R., *Eco-dystopia: Trendy Cinematic Vision for the Planet?*, (2009). erişim: 09.10.2018, <https://www.treehugger.com/culture/eco-dystopia-trendy-cinematic-vision-for-the-planet.html>.

Damcı, M. (2018). *Hatay'da Dolu Narenciyenin %60'ını Vurdu*, erişim: 27.10.2018.

https://yesilgazete.org/blog/2018/10/26/hatayin-erzin-ilcesinde-iklim-felaketi-gorulmemis-siddette-dolu-hasat-bekleyen-narenciyenin-yarisini-vurdu/?fbclid=IwAR3WzU2E_Zrak0VMVUSeiNtQp314N1wsDCr3VmvPd-CSImMEj2oQ9HNyOfs.

Gıda Güvenliği Hareketi, (2014) *Dehşetin Belgesi: Milupa Ürünlerinde GDO Tespit Edildi*, erişim: 30.03.2019,

<http://www.gidahareketi.org/Dehsetin-Belgesi--Milupa-Urunlerinde-Gdo-Tespit-Edildi-1894-haberi.aspx>.

Grantham Resarch Institute on Climate Change and Environment, erişim: 10.11.2018, <http://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/>.

Marangopoulos Foundation for Human Rights (MFHR) v. Greece, 2005.

Greenpeace, (2013). *Bees in Decline*, erişim: 11.11.2018, <http://www.greenpeace.org/switzerland/Global/international/publications/agriculture/2013/BeesInDecline.pdf>.

Hayvanları Koruma Kanunu, (2004). erişim: 11.11.2018, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5199-20100611.pdf>.

Helsel, P. – Patterson, S., (2018). *Death Toll in Northern California Fire Rises to 83 as Searchers Push Through Rain*, erişim: 01.12.2018,

<https://www.nbcnews.com/news/us-news/death-toll-northern-california-fire-rises-83-number-missing-drops-n939196>.

İklim Haber, (2018). *Walaka Kasırgası Ada Yuttu*, erişim: 27.10.2018,

<https://www.iklimhaber.org/iklim-krizi-walaka-kasirgasi-ada-yuttu/?fbclid=IwAR3SWqlnIfK2HhTWR2-z7zlxpahqYThgNehSHp52MfZ7FuwdyY5D5UQdtbE>.

- Reid, D. (2017). *Salmon Becomes World's First Genetically-Modified Animal to Enter Food Supply*, erişim: 11.11.2018,
<https://www.cnbc.com/2017/08/09/salmon-becomes-worlds-first-genetically-modified-animal-to-enter-food-supply.html>.
- Resmi Gazete (2010). *Biyogüvenlik Kanunu*, erişim: 30.04.2019,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100326-7.htm>.
- Resmi Gazete (2010). 27671 Sayılı Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar ve Ürünlerine Dair Yönetmelik, erişim: 30.04.2019,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/08/20100813-4.htm>.
- Tunisia's Constitution of (2014). erişim: 10.11.2018,
https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014.pdf.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, (2014), *Water Scarcity*, erişim: 01.08.2019, <https://www.un.org/waterforlifedecade/scarcity.shtml>.
- United Nations Framework Convention on Climate Change, erişim: 29.01.2018,
<https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>.
- United Nations, (2018). *Paris Agreement*, erişim: 10.12.2018,
<https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>.
- WHO, (2014). *Food Safety*, erişim: 12.11.2018 http://www.who.int/foodsafety/areas_work/food-technology/faq-genetically-modified-food/en/.
- Wittlinger, M. (2006). *The Ant Odometer: Stepping on Stilts and Stumps*, erişim: 18.10.2018, https://www.researchgate.net/publication/6974449_The_Ant_Odometer_Stepping_on_Stilts_and_Stumps.
- WWF, *The US Endangered Species Act*, erişim: 10.11.2018,
<https://www.worldwildlife.org/pages/the-us-endangered-species-act>.
- Yale Law, *Oslo Principles On Global Climate Change Obligations*, erişim: 10.12.2018,
https://law.yale.edu/system/files/area/center/schell/oslo_principles.pdf.
- Yeşil Gazete, (2018). *İtalya'da Dolu Fırtınası Zeytinleri Yok Etti*, erişim: 27.10.2018,
https://yesilgazete.org/blog/2018/10/23/italyada-iklim-degisikligi-asiri-yagislara-ve-doluya-yol-acti-ciftciler-birligi-bu-bir-felaket-dedi/?fbclid=IwAR2VipjCtEqKKQbdqNbpJcHSNuz7jGmfXFORISzTy2Nra3nHp9_7bc_yVC4.